

Putovanie témou mesto a rieka

Mestá ležia na riekach, pri riekach, na sútokoch riek. Dôvody zakladania miest pri riekach sú dostatočne známe, rieka bola jedným z hlavných motívov, poskytuje možnosť dopravy a vodu. Rieka bola ťažko prekonateľnou prekážkou, preto sídla vznikali pri brodoch (brod sa vyskytuje v názvoch miest vo viacerých jazykoch). Samotná rieka vždy hladko pretekala hranicami štátov, menilo sa pritom len jej meno.

Sú, samozrejme, aj také mestá, ktoré si vystačia bez riek: Banská Štiavnica, Levoča, San Gimignano, Assisi a mnohé ďalšie. Sofia má v podstate len kanál na odvedenie jarných vôd.

Sútoky riek ponúkajú obzvlášť strategickú polohu. Na sútoku dvoch riek založili Hannover (Ihme a Leine), Komárno (Váh a Dunaj), Kuala Lumpur – bahnitý sútok (Gombak a Kelang), Hradec Králové (Labe a Orlice), Sninu (Cirocha a Pčolinka), Grenoble (Drac a Isère), Passau vzniklo dokonca na sútoku troch (Dunaja, Inn a Ilza). Legendárne Buenos Aires bolo založené

pri sútoku riek Uruguay a Paraná. Sútok formuje útvár Rio de la Plata (Strieborná rieka), ktorý má skôr charakter zálivu ako rieky. Ide o najväčší útvár tohto druhu na svete. Anglické slovo *estuary* sa zvyčajne prekladá ako ústie, ale je to polouzavreté pobrežné vodné teleso, do ktorého vteká jedna alebo viac riek. Svojbytný ekosystém s vplyvmi sladkej i slanej vody sa mení podľa prílivu. Charakteristický je preň vysoký stupeň biodiverzity. Rio de la Plata má pri sútoku riek šírku 48 km, pri kontakte s Atlantikom až 220 km.

Kolonisti, ktorí zakladali mestá na pobrežiach morí a oceánov, ich situovali pri ústiach riek kvôli sladkej vode. Napríklad Hobart v Austrálii leží hlboko v ústí rieky Derwent, Perth na rieke Swan, podobne Sydney medzi Parramatta River, Georges River a hlbokými zálivmi Watsons Bay a Botany Bay. Pôvodný škótsky Perth v hlbokom zálive má svoj morský prístav Dundee, austrálsky Perth má prístav Fremantle.

Pre Petrohrad je rieka Neva definitívne určujúca, je takmer súčasťou kompo-

zície pôdorysu mesta. Budapešť zrástla z dvoch miest na brehoch Dunaja. Chao Phraya v Bangkoku je naozajstnou životodarnou tepnou, slúži diaľkovej aj mestskej doprave. Mesto nemá nábrežie, sieť ulíc končí pri rieke.

Vo Viedni bolo v r. 1875 potrebné prikročiť k regulácii Dunaja, pretože jeho ramenná sústava sa rozrástla a pri-nášala časté záplavy. Koryto rieky viedlo priamo mestom, jej bočné ramená vyschli a územie zastavali. Nové koryto je dvojdielne, jeden prúd pre normálny stav vody a druhý pre povodňový. Po r. 1969 záplavové územie prebudovali tak, že vznikol dunajský ostrov Donauinsel a rieka získala dnešnú podobu. Dneper v Kyjeve je v súčasnosti podobne rozpriestranený ako Dunaj vo Viedni v spomínanom období.

Menšie rieky sa spravidla do väčších vlievajú, rovnako veľké sa zlievajú. V nemeckom Passau sa Dunaj a Inn zlievajú, Ilz do Dunaja vteká. Zvláštnu úlohu potom zohráva názov dominantnej, pokračujúcej rieky.

Vzťah mesta k rieke je ambivalentný. Životodarné rieky sa dokážu zmeniť na dravé ničiteľky. Hurikány, tajfúny, tornáda, zemetrasenia či cunami sú v podstate elementárne prírodné javy, ktorých sile technológie vložené do stavieb zväčša neodolajú. Nielen hurikány a tajfúny prinášajú hrôzu. Vltavská voda v r. 2002 vážne ohrozila Český

Nábrežie Seiny (Paríž). Foto: R. Špaček, 2009

Krumlov, spôsobila katastrofu v niektorých častiach Prahy, a neskôr, už v lab-skom koryte, aj v Drážďanoch.

Nábregia niektorých riek sú regulované až architektonizované, iné majú spontánnu „prírodnú“ konfiguráciu, napríklad protilahlé časti nábregia Labe v Drážďanoch. Rieky mávajú nábregné promenády, alebo sú s mestom spojené len niekoľkými bodmi. Paralelná dopravná komunikácia často ľuďom odreže alebo skomplikuje prístup k rieke, ako napríklad v Budapešti pred parlamentom. V Bangkoku spájajú mesto s riekou len kontaktné body osobných prístavov, aj keď Chao Phraya je podstatou života mesta. Prostredníctvom systému kanálov sa na rieke bezprostredne žije.

Architektúru nábregia do značnej miery determinujú protipovodňové opatrenia.

Podobná situácia ako pri nábregiach riek vzniká pri rekonštrukcii plavebných kanálov. V niektorých anglických mestách takto vznikli mimoriadne atraktívne nábregia. Manchester s Castlefields a Birmingham so sieťou kanálov s centrom Gas Street Basin, získali atraktívne mestské trasy. Spojenie pešieho pohybu a vyhladkovej plavby prináša do mesta aj cieľnú turistiku. Historické kanály sú vždy atraktívne. V belgických Brugách bola v stredoveku rieka Reie rozvinutá do siete kanálov, ktoré umožňovali obchodníkom dopraviť produkty do rozľahlých vodných hál, kde tovar skladovali i predávali. Dnes tieto haly neexistujú, ale kanály patria k hlavným atraktivitám mesta.

Viacere riečne prístavy a doky postupne stratili opodstatnenie a stali sa predmetom rozsiahlych konverzií. Londýnske Docklands sú už legendárne, aktuálna prestavba prístavného areálu v Kolíne nad Rýnom priniesla imidžovú architektúru.

K mestám a riekam bytostne patria mosty, mnohé píšu ich históriu. Hrajú doslova hlavnú úlohu, nespájajú mesto s okolím, ale držia ho pokope. Mosty sú urbánne stehy ponad riekou. Ich funkčnosť sa niekedy až stráca pod vrstvou prestížnosti až imidžizmu. Taký je napríklad Calatravos most cez riekou Irwell v Manchestri.

Norimberg na rieke Pegnitz a kanáli Rýn-Mohan-Dunaj je charakteristický krytými mostmi a pôvabnými zákutiami, ktoré sa zrkadlia na vodnej hladine.

Lokalita Gas Street Basin (Birmingham). Foto: R. Špaček, 2008

Protipovodňové zábrany na Dunaji (Krems). Foto: R. Špaček, 2007

Krämerbrücke na rieke Gera v Erfurte má so slávnym florentským Ponte Vecchio, klenúcim sa ponad riekou Arno, spoločné obchody po oboch stranách. London Bridge nad širokou Temžou sa zachoval len na rytinách, ale bola to v podstate zastavaná ulica ponad riekou. Tento princíp sa odrazil aj v Bellušovom Kolonádnom moste ponad Váh v Piešťanoch.

Samostatnou témou sú riečne ostrovy, ktoré dodávajú zvláštny pôvab služitiu mesta s riekou.

Viedenský Donauinsel v novom koryte Dunaja a Gänsehäufel v starom, Île de la Cité v Paríži, aj riečne ostrovy vo Vltave, pôsobia svojráznou uzavretosťou.

Sú mestá, ktoré majú rovnaký názov ako rieka, na ktorej ležia, napríklad

Rieka v intenzívnom urbánnom kontexte (Kolín nad Rýnom). Foto: R. Špaček, 2009

Poprad a Nitra, v Nemecku rieka Gera preteká Erfurtom, mesto Gera leží na rieke Weisse Elster vo východodurínskej pahorkatine. Mnohým mestám dala rieka meno – Nové Mesto nad Váhom, Newcastle upon Tyne, Krems an der Donau atď.

Rieka dokáže byť aj ideovou spojnicou na nej ležiacich miest. Rektori univerzít z Ulmu, Linzu, Viedne a Budapešti založili na stretnutí vo Viedni v r. 1983 *Danube Rectors' Conference*, (stálu) Konferenciu rektorov podunajských univerzít. Rieka bola

nosnou myšlienkou zjednocovania, spolunáležitosti. V súčasnosti konferencia združuje 54 vysokých škôl z 13 krajín.

Prístavné mestá v ústiach riek sú bránou do hlbokého vnútrozemia, preto sú vo vojnových konfliktoch viac ohrozené ako iné mestá, spomeňme Antverpy, Rotterdam alebo Hamburg. Prístavy vo vnútrozemí vždy mali a nadobúdajú čoraz väčší význam ako dopravné uzly. Kedysi to bolo kvôli ekonomickej racionálnosti, dnes aj z dôvodov široko chápanej udržateľnosti. Splavnosť rieky je jednou z jej dôležitých vlastností. Medzinárodná nákladná doprava medzi Českom a Saskom funguje na kombinácii rieka Labe – cesta – železnica. Energetická aj ekonomická náročnosť prepravy premietnutá na hmotnostnú jednotku je tu logisticky sofistikovaná.

Nevstúpiš dvakrát do tej istej rieky, rieka nepotečie proti prúdu, má strach, že by prišla o svoje koryto. Niekedy sa ale s chuťou vybreží, a potom na domoch v meste čítame značky, kedy, a ako intenzívne prišla rieka mesto navštíviť. Demonštruje silu prírody a krehkosť kultúry...

Rieka je „potravou“ pre romantické duše, vzťah k hradnému bralu je zväčša a priori atraktívny, v prípade anglického Warwicku ešte aj s vodným mlynom. Protikladom romantických nábreví sú technické diela. Napríklad v Pardubiciach sa chodí z jednej strany Labe na druhú cez priehradu s výhľadom na plavebné komory. Rieka vstúpila nielen do „veľkej“ literatúry, ale aj do koncentrovaných aforizmov. Vzťahu mesta a rieky je venovaný celý rad kníh a iných umeleckých diel, od obrazov po diela hudobné.

Cez niektoré mestá rieka len tak pretečie, cez iné sa dosýta prevlní. Niektoré rieky sú posvätné, indická Ganga svojou očistnou nečistou vodou poskytuje životnú energiu nespočetnému množstvu ľudí.

Prof. Ing. arch. Robert Špaček, CSc., Fakulta architektúry Slovenskej technickej univerzity v Bratislave, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava, robert_spacak@stuba.sk